

3499
I R

M

1111

B 16623

PISOWNIA

polska

przez

LEONA DUNIN RZUCHOWSKIEGO.

(To dziełko wymienia nie-omal wszystkie błędy popełnić
się mogące.)

TOWARZYSTWO
BIBLIOTECY POLSKIEJ
WIEDNII

3499

V.

L W Ó W.

Drukiem Michała Franciszka Poremby

1 8 5 3.

Bz 59038
641618 II

B 16623

207

1111

JĄSNIE WIELMOŻNEMU JEGOMŚCI PANU

Konstantemu ze Sławczyna

SIEMIŃSKIEMU

Hrabi Ś. Państwa Rzymskiego,

dziedzicznemu Hrabie na Biéczu,

PANU DZIEDZICZNEMU

na Ropie, Łosiu, Skwistném i Char-

klowie z Regetowem,

w obwodzie Jasielskim, oraz

WŁAŚCICIELOWI KLUCZÓW

Pawłosiowskiego i Rodawskiego,

w obwodzie Przemyskim,

• • •

składa w hołd najgłębszego uszanowania i wdzięczności

Autor.

WYDAWCA: WILKOWSKI I SPOŁECZNI

Kontaktem do Sławosza

SIEMIANIE

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

WYŚCIELOSI KŁUCZÓW

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

Wydanie 2. Rozdział. Rozmowa

Przedmowa.

Kto się nauczył języka naszego przez obadanie gramatykalne — rozumowe — zapewne, że bez błędów pisać umie. Dzieła w tej mierze do tych czas wydawane, są właściwie dla uczonych przeznaczone, a chociaż wielką uczyniły przysługę literaturze ojczystej, jednakowoż, dla pojętliwości początkowych uczniów, są one albo niezrozumiane, albo też całkiem nieprzystępne; nadto, żyliśmy w czasach w których niewydawano Gramatyk elementarnych; — znana Gramatyka szkolna: „Z razu rozmawiali ludzie na migi, i. t. d.“ — ze swoją Pisownią, jakież korzyści nam przyniosła?

Zatém łatwo poznajemy, jak liczna — albo-wiem najliczniejsza — klasa ludu, która, Gramatykę szkolną albo zapomniała, lub też zupełnie takowej nieuczywszy się, przecież umiejąca mówić i pisać po polsku, tak wiele błędów, że nieomal w każdym słowie, popełnia; — i wiele jest takich, którzy ze spodziewanych na przyszłość Gramatyk elementarnych, przynajmniej pod względem poprawnego pisania, nie zechcą zadać sobie pracy, lub też nie będą w stanie, uzyskać wiele czasu do mozolnej pracy umysłowej.

Powodowany chęcią uczynienia przysługi dla wymienionych, odważyłem się podać do druku niniejszą Pisownię, ułożoną jeszcze w roku 1845ym dla mojego dobrego przyjaciela; — tenże, chociaż pojęcie miał zwyczajne — a tylko pisać umiał

(mimo tego nawet: że w tej Pisowni musiałem sobie pozwolić, nie wskazywać mu owe używane zasady — wzory gramatykalne) jednakowoż, nauczył się pisać bez błędów, bez dalszego pośrednictwa mojego: dla tego też może niepłonne przekonanie moje, iż ta Pisownia nawet w szkołach wiejskich i głównych, zwłaszcza że za pośrednictwem P.P. Nauczycieli wykładana, z korzyścią dla uczniów użyćby się dała; z resztą, nie włączając wzorami w tej Pisowni zawartemi ustawom gramatykalnóm, ani też osłabiając pod tym względem dla przyszłości, pojętliwość ucznia — nie idąc torem naśladowania, jak to o wyłącznej Pisowni uczony J. N. Deszkiewicz udowodnia — miałem przed oczyma potrzebę teraźniejszości, chcąc podać rękę przynajmniej tym, którzy może już nie będą, albo nie zechcą badać rozumowo o języku naszym, lecz zawsze poprawnie pisaćby chcieli, a takich jest bardzo wiele. — — —

Przeto spodziewały się należało, iż mogę być wolnym od krytyki, jeżeli możebliwej — lecz nie przekonany: czyli w tym względzie przeznaczeniu swojemu odpowiadającój, i nie wątpię, iż wejdzie w życie ustalona Pisownia, dla której Towarzystwo król. warszaw. przyjaciół nauk zaszczytnie pracowało.

Takie podniety usprawiedliwią skromne chęci moje, i bardzo szczęśliwym będę, gdy obok wymienionego doświadczenia, uzupełni się dążność, podług treści znanego godła: „**Dla Dobra —, jak kto może — niechaj dopomoże**“.

W S T Ę P

Wyrazy wchodzące do składu mowy, składają się z *brzmień* — te brzmienia, są-to znane nam w abecadle *głoski* (litery), które rozmaicie wygłaszamy, *rozmaite* bowiem wydają brzmienia, n. p. **a**, **o**, **b**, **k**, i t. d. —

Nauczywszy się *abecadłą* a nawet i Gramatyki, jaką nam przekazano — wygłaszaliśmy głoski *pojedyncze* dokładnie, lecz nie wszyscy zastanowiliśmy się nad rozumowym składem brzmienia — nad *przemianą* i *podobieństwem* w wymawianiu tych głosek — bo głoski, chciėjmy uważać jako *pierwotne brzmienia* wchodzące w *całość* wyrazów — zaś wygłoszenie całego wyrazu, jest *iloczynem* (*sumą*) pozostałych *najwyrazistszych* części (?) z brzmienia tych głosek, które weszły do wyrazu i utworzyły *cało-brzmienie*, dla pojęcia zrozumiane.

Miedzy *wyrazami* są różne *podobieństwa* — *powinowactwa*, czyli téż *odmiany*, wynikłe z potrzeby *podobnego pojęcia*, — a te odmiany pod względem *podobieństwa* wyrazów, sprawiają głoski, tamże podług podobieństwa w brzmieniu *położone*, albo do wyrazu *dodane*, lub téż z wyrazu *ujęte*, n. p. **Bóg** — **Bóztwo** — **pobożny**; **chłop** — **chłopem** — **chłopski**; **gnij** — a podobne pod względem brzmienia: **gniěj**.

Zatém mają głoski różne odmiany i podobieństwa, względnie brzmienia z postaci napisanej.

Okazano tedy w ogólności potrzebę poznania prawideł: jakiemi głoskami wyrazy pisać mamy; taką naukę zawiera *Pisownia* — tę, podzieliłem na następujące trzy części:

I. Część pierwsza składa się z dwóch oddziałów, które wykładają *pierwiastkowe brzmienia* głosek; a potem w ogólności, o pierwotném brzmieniu głosek, gdy już *weszły* do składu wyrazów.

II. Część druga (w dwóch oddziałach), przestrzega uniknienia błędów, które nam słuch, przez *niedokładne* lub *wątpliwe* brzmienie samogłosek albo współgłosek podaje.

III. Część trzecia zawiera ogólne prawidła, o *dzieleniu* wyrazów, o *pisaniu* wyrazów *obcych i złożonych*, — używaniu *znaków piśmiennych* i kiedy pisać mamy *większe głoski* początkowe.

C Z E Š Ć I.

J. D. 2489

ODDZIAŁ I.

O brzmieniach głosek w ogólności.

I. Pierwiastkowe brzmienia głosek.

Pojedyncze brzmienia wchodzące do urobienia nasyżych wyrazów, nazywamy *głoskami*, — te głoski przyjęto do pisma w następujących postaciach:

a, q, b, c, é, d, e, — *é*, nazywa się *e* ściśnione — brzmi jak *y*; *ę, g, h, i, j, k, l, ł, m, n, ń, o*, — *ó* nazywa się *o* ściśnione — brzmi jak *u*; *p, r, s, ś, t, u, w, x, y, z, ź, ż*.

Wymawiajmyż zatem powyższe głoski uważając na *właściwość* brzmienia każdej głoski; — i tak, wymawiając n. p. głoskę *n*, słyhać brzmienie *e* połączone z brzmieniem — które bez *e* nie wymówisz, a tém jest owe *pozostałe* — *odbite* — *brzmienie pierwotne* z wymówionej głoski; wymawiając głoskę *a*, słyhać dokładnie *jedno* brzmienie — napisawszy razem te dwie tak obadane głoski, będzie wyraz: „*na*“, ten wyraz „*na*“ ani czytać można, jakby było „*ena*“ —; otóż przekonaliśmy się, że w brzmieniu głoski *n*, która weszła do wygłoszonego wyrazu „*na*“, słyhać z pierwiastkowego brzmienia „*en*“, pozostałe czyli odbite *pierwotne* brzmienie, które bez *e* wymówić nie można, chyba w połączeniu z innemi głoskami, tak, jak wymawialiśmy *n*, w połączeniu z następującą głoską „*a*“ w wyrazie: *na*.

Tym sposobem obadajmy *brzmienia pierwiastkowe* — uważajmy na brzmienia *pozostałe* czyli odbite *każdej* głoski, która wchodzi do wyrazu.

Przekonamy się oraz, że każda głoska, która już weszła do wyrazu, słyścić daje jeżeli nie *całe*, to przynajmniej *odbite* z pierwiastku brzmienie swoje, n. p. *na*, *nas*, *tak*, *bok*, *lata*, i t. p.

Są atoli głoski, które, chociaż razem stojąc, wydają jedno tylko, albo też niby dwojakie, jednakowoż na *jedno* spływające brzmienie; témi są *głoski złożone* następujące: *ch, cz, dz, dź, dż, rz* (+) brzmiące jakby było samo *ż, rż, sz*. — n. p. *chałat, czas, mosiądz, chodź, jeżdżę, drżać, drzeć, szyć*.

II. Podział głosek.

Orzeczone głoski brzmią albo same przez się: *bez pomocy* innej głoski, są to *samobrzmiące* głoski, czyli *samogłoski*, jakoto: *a, ą, e, é, ę, i, o, ó, u, y*; reszta głosek są *współgłoski*, albowiem z inną głoską, właściwie *za pomocą* samogłosek brzmienie swoje wydają; zatem stanowią *samogłoski* i *współgłoski* ogólny podział głosek.

Brzmienia samogłosek i współgłosek podług ich następującego *poddziału* dobrze pamiętać mamy; mianowicie *samogłoski*:

nizkie — *a, o, u, y*;

średnie — *e*;

cienkie — *i*;

nosowe — *ą, ę*;

ściśnione — *é, ó*;

Współgłoski dzielą się na, *twarde, miękkie* i *pograniczne*;

twarde są: *b, d, f, ch, g, k, ł, m, n, p, r, s, t, w, dz, z, x, rż, dż*, —

miękkie: *h, ć, j, l, ń, ś, ź*, —

pograniczne to jest niby miękkie niby twarde są: *c, cz, sz, dź, rz*.

Dokładniejsze obadanie brzmień, dzieli *współgłoski* na *słabe*, *mocne*, i *płynne*; —

słabe są: *b, d, g, h, w, z*, do nich należą także: *ź, ż, dz, dź, dż, j, rz, rż*; n. p. *bab* — *baba*, *rad*, — *radła*, *rog*, — *rogi*, *brak*, *rów* — *rowem*, *wóz* — *wozem*,

(+) Gdy powiem: „*marznie*“, — słychać osobne — raczej odbite brzmienia od głoski *r* i od głoski *z*; tak razem stojące *rz*, nienależy do głosek złożonych.

wóz — **wozi**, **wąż** — **wężem**, **wódz** — **wodzem**,
wiedź — **wiedzie**, **ujeżdża**, **uderz** — **uderzę**,
drżałyśmy;

mocne są: **p**, **t**, **k**, **ch**, **f**, **s**, także **ś**, **sz**, **c**, **ć**, **cz**, **x**, **n**. p.
łap — **łapa**, **łat** — **łata**, **łak** — **łaka**, **węch** —
węchem, **filozof** — **filozofem**, **las** — **lasem**, **wieś** —
wsi, **pyszny** — **pyszy się**, **więc** — **więcej**, **wieć** —
wicią, **łacz**, **łaczy**;

płynne, jako to: **m**, **n**, **ń**, **l**, **ł**, **r**, — n. p. **skłon**. **łam**,
łan, **wał**, **wał**, **stary**.

Ze względu czém się urabiają brzmienia spółgłosek,
są spółgłoski: **wargowe**: **b**, **f**, **m**, **p**, **w**;

językowe: **c**, **d**, **dź**, **ł**, **ł**, **n**, **r**; jednakowoż w brzmie-
niu głosek **n**, **r**, — działa język silniejszym lub wolniej-
szem przyciśnieniem do podniebienia; i

gardłowe: **cz**, **g**, **ch**, **h**, **k**, **dź**, **sz**.

Chcąc jeszcze *dokładniej* obadać brzmienia spół-
głosek, niech nam będzie wolno dodać *drobniejszy* (ale
potrzebny) podział niektórych spółgłosek, mianowicie:

s, wydaje brzmienie *syczące mocne*, n. p. **las** — **lasem**,

z, syczy *wolno*, n. p. **wóz**, — **wozem**,

ż, *szumi wolno*, n. p. **żał**, **maż** — **maże**,

sz, wydaje brzmienie *szumiące mocne*, n. p. **szumią**;
masz **szal**?

rz, gdy jest głoską złożoną *szumi drżąc lekko i nieroz-
dzielnie*, n. p. **wrzęca**; **uderz** (+);

rż, brzmi *drżąc* i niby *rozdzielnie*, n. p. **drżęco**, **rżenie**,

ch, wydaje brzmienie *oddechowe twarde*, n. p. **chałupa**,
bo niemówię: **hałupa**,

h, jest brzmienie *oddechowe wolne*, n. p. **braha**, bo nie-
mówię: **bracha**,

cz, tworzy jedno brzmienie *szepetławe i przyciśnięte*, n. p.
czas. **czoło**, **czego**; słychać dwa razy takie szpetławe
brzmienie, więc piszę: **czcz** — jak n. p. **czczę**.

Mamy zatem uważać na różnicę brzmień do siebie
podobnych, na różnicę między głoską *syczącą mocno s*,

(+) To lekkie drżenie sprawia głoska **r**. —

a *syczącą wolno* z, na szumienie które jest albo *mocne* jak *sz*, albo jak *ż wolne*, lub *nirozdzielne* jak *rż*, — na podobieństwo między brzmieniem oddechowem *twardem ch* i *wolném* jak *h*, tudzież, gdy się słyszeć daje brzmienie *szepetlawe cz*; o tém obszérniej mówić będziemy w części drugiej.

ODDZIAŁ II.

W ogólności o głoskach, gdy weszły do składu wyrazów. (§)

I. Ogólne prawidła pod względem brzmienia głosek.

Tutaj poznamy ogólne zasady jakie głoski pod względem różnych brzmień swoich *obok siebie stojąc*, do napisania myśli naszych, w każdy wyraz wchodzić mają. —

Zatém pamiętać mamy następujące prawidła:

1. Że *każda współgłoska*, która weszła do składu wyrazu *brzmienie* swoje *słyszec* daje, *wyjąwszy współgłoski złożone*. które właściwie jedno tylko brzmienie wydają. (O tém już pierwej wspominaliśmy.)

2. Że *każda samogłoska* w składzie wyrazu znajdująca się swoje brzmienie *słyszec* daje, n. p. *las. nos. lud. pan.*

3. Że *samogłoski obok siebie stojące*, toż samo *każda* z nich wyraźnie swe brzmienie wydaje, n. p. *nauczać*,

(§) Tutaj potrzeba nam poznać, co są *zgłoski*: Gdy powiem „*mamy*“ więc dwa razy otwieram czyli składam ustami, wymawiając z pierwszym otwarciem ust „*ma*“ a w drugim otwarciu ust „*my*“; każde takie otwarcie zawiera *zgłoskę*. zowie się *zgłoską*, która w sobie zawsze jedną tylko samogłoskę zawierać musi; zatém łatwo poznamy, że wyraz „*mamy*“ zawiera w sobie dwie *zgłoski*, a w każdej *zgłosce* jest jedna samogłoska; *bił* — jest wyraz *jednogłoskowy*; *bywały* — jest wyraz *trzygłoskowy*, ma w sobie trzy samogłoski.

naoczny; tutaj samogłoski obok siebie stojące *au*, *ao*, wyraźnie tak wymawiano, jak zgłoski te wyrazy dzielą, to jest: *na-u-czać*, *na-o-czny*, — w jednym tylko słowie: **miauczenie** i w wyrazach z obcego języka wziętych, jak n. p. **Europa**, samogłoski obok siebie stojące: *au*, *eu*, spływają niby w jedno brzmienie, i dla tego nie dzielą się na zgłoski jakby było: *mia-u-czenie*, *E-u-ro-pa*, tylko: *miau-cze-nie*, *Eu-ro-pa*.

4. Że głoska **i** stojąc przed samogłoską — lecz gdy przed t^{ym} **i**, znajduje się współgłoska — jest właściwie znakiem miękczenia t^{ej} poprzedzającej współgłoski, którą się nie krępuje; a wtedy *nie to i* lecz następująca po **i** samogłoska, uważać się ma jako samogłoska ustanawiająca zgłoskę tego wyrazu, n. p. **ciało**, **ciągly**, **ciele**, **cios**, **zbiór**, **dziura**; — te wyrazy nie oddzielają się na zgłoski jakoby było: *ci-a-ło*, *ci-ag-ły*, *ci-e-le*, *ci-os*, *zbi-ór*, *dzi-u-ra*, bo podług orzeczonego prawidła głoska **i** uważa się jako miękczenie, czyli t^{ez} jako krępka poprzedzającej współgłoski, którą dla t^{ej} przyczyny nie krępowano, zatem ani pisać można: **ća-ło**, **ćag-ły**, **će-le**, **ćos**, **zbiór**, (*z*) **dżu-ra**, — tylko: *cia-ło*, *ciąg-ły*, *cie-le*, *cios*, *zbiór*, *dziu-ra*.

Głoska **i** toż samo jest znakiem miękczenia, gdy jest położona między dwoma współgłoskami, n. p. **biity**; także na końcu wyrazów po współgłosce n. p. **ci**, **gubi**.

Tak więc obadaliśmy głoskę **i**, jako znak miękczenia współgłosek poprzedzających.

Jednakowoż uważać mamy, gdy brzmienie niby jak **i** po samogłosce, albo przed samogłoską lecz na początku lub w środku wyrazu, słyszeć się daje, takie **i** uważać będziemy jako znak spieszczenia, które spływa albo na poprzedzającą albo na następującą samogłoskę, a to spieszczenie nie jest głoską **i** tylko współgłoską **j**, które

(*z*) Niektórzy chcieliby krępować zmiekczone współgłoski: *b*, *f*, *g*, *k*, *m*, *p*, *w*, n. p. **łap**-łap*ie*, **łan**-łan*ie*; lecz trzymajmy się zwyczaju który tam, gdzie właściwie prawidła wskazują, krępować każe głoski: *c*, *s*, *n*, *z*.

stać może tylko na *początku* lub *w środku* wyrazu, — lub na *początku zgłoski* przed samogłoską albo *po* samogłosce, n. p. *jego*, *daj*, *bij*, nie można pisać *iego*, *dai*, *bii* — albowiem podług tego cośmy powiedzieli, spływa znak spieszczenia w słowie „*jego*” na samogłoskę następującą *e*, — w słowie: „*daj*” na poprzedzającą samogłoską *a*, w „*bij*” spływa spieszczenie na samogłoskę *i*.

Zatém poznaliśmy, że w naszym języku niemasz tak zwanych *dwógłosek*, to jest, żeby dwie samogłoski podobnie jak *złożone głoski* niby *jedno* wydawały brzmienie, — tudzież, że „*j*”, nie jest samogłoską lecz *współgłoską spieszczoną*.

5. Dokładne podzielenie wyrazów na *zgłoski*, tém więc nas przekona o miękczeniu poprzedzającej *współgłoski*, jakoteż o *wyraźnem brzmieniu samogłoski*, która *po miękczącym i* następuje; gdy n. p. powiem: kraj *Dania* — więc dzielę na *zgłoski*, będzie: *Da-ni-a* — lecz podzieliwszy jakby było: *da-nia*, — wtedy oznaczałoby to jakieś „*danie*” pochodzące od „*dać*”; tak w *Da-ni-a*, jak w „*da-nia*” miękczy *i* głoskę *n*, lecz w „*Da-ni-a*” jest głoska *a*, nie tylko samogłoską ale oraz *zgłoską samą dla siebie*, zaś w „*da-nia*” jest *a*, samogłoską — ale nie *zgłoską samą dla siebie*, tylko w połączeniu z głoskami *ni*, *ustanawia* *zgłoskę*: „*nia*”.

6. Głoski: *c*, *n*, *s*, *z*. oznaczamy krótką, jeżeli — na *początku* słowa, *przed* *współgłoską*, (także przed *rz*), na *końcu* wyrazów, ogółem *przed* *współgłoską* albo *przed* *zmiekkzoną współgłoską* — wymawiają się jak *ć*. *ń*, *ś*, *ź*. — n. p. *spi*, *śrzodek*, *wieć*, *dłoń*. *wieś*, *wieź*, *złość*, *ilość*, *maść*, *nućmy*, *imiońnik*, *śsie*.

7. Głoska *i* miękczy głoski *g*, *k*, gdy po tém miękczeniu słyszeć się daje *e*, lecz — gdy nastąpić ma głoska *e*, wtedy niekładzie się *i* po *g*, *k*, — n. p. *giest*; *kiełbasa*; *kędzior*; w wyrazach: *giąć*, *gięty*, miękczy się *g* przed *a*, *e*.

8. Brzmienie oddechowe wolne „*h*” używa się najwięcej do wyrazów z *obcego* języka wziętych n. p. *Helena*; — wchodzi także do wyrazów *swojskich* jeżeli tylko brzmi

wolno, n. p. *wałhać*. — Gdy słyhać brzmienie oddechowe *ściśnięte* pisze się *ch*, — n. p. *chram*, *chałupa*, albowiem nie-słyhać brzmienie, jakby było: *hram*, *hałupa*.

9. Współgłoska *x*, brzmi jak *ks*, — używamy to *x* do wyrazów *nieswojskich*, n. p. *Xerxes*. *Xawery*; jednako-
woż piszemy *X* — n. p. *Xiążę*; lecz *ksiądz*, *księga*, *Książ*, przyjmują „*ks*“, tak, jak do innych prawdziwie
swojskich wyrazów, w których słyścić się daje *ks*; pi-
szą także (niektórzy) *ks* w obcych wyrazach n. p. *Feliks*
i t. p. —

10. Głoski: *cz*, *sz*, *rz*, *szcz*, *ź*, nie-mogą mieć po sobie
głoskę *i* lecz *y*, n. p. *czytać*, *szyc*, *zycie*, *szczy-
gieł*, *uderzył*, bo też nawet z trudnością wymawiać,
gdyby napisano: *człtać*, *szic*, *źlicie*, *szczłgieł*, *ude-
rzil*; — następuje po *c*, *s*, lub *dz* głoska *i*, więc to
z, *c*, lub *dz* miękczy się i nie-kréskuje, n. p. *ci*, *ciasno*,
siał, *siał*, *dział*.

11. Głoska *w* albo *z* gdy jest zmiękczoną, wymawia się
spłynieniem w następujące głoski, n. p. *ziem*, *wiém*;
lecz *z* albo *w* przed znakiem —, czyli *przed spółgłoską
spieszczoną j*, nie-spływa na *j*, tylko nieomal że się odry-
wa w wymawianiu od téj spieszczonéj spółgłoski, n. p.
zjém, *zjadł*, *zjechał*, *wjechał*. dla tego też piszą
niektórzy tak odłączane *z* albo *w*, kładąc po takiem *z* albo
w, krótką poziomą linijkę —, pisząc: *z-jém*, *z-jechał*,
z-jadł, *w-jechał*, (*w-orał*); zatém jakośmy pod liczbą
4 powiedzieli: że *j* także na początku *zgłoski* lecz *przed
samogłoską* stać może, pamiętać mamy, iż po *z* albo *w*,
choć *nie na początku zgłoski* — jeżeli tylko *z* albo *w*
nie-jest zmiękczoną głoską — kładzie się *j* przed następu-
jącą samogłoską. — Uważajmyż na *w*, *z*, po którym na-
stępuje *j*.

2. Odmiany głosek.

Już powiedziano, że z odmianą wyrazów, zmieniają
się niektóre głoski w tymże wyrazie położone, n. p. *Bóg*,
odmienie, będzie: *Bóztwo*, *Bóże*, w *Bogu*, *pobożny*,
—widzieliśmy jak głoska *g* zmieniała się na *z*. *z*, na-

koniec iż ten wyraz: **Bóg**, przez dodanie samogłoski, lub samogłoski ze współgłoską, czyli też przez dodanie głosek, przedłożono; zatem w krótkości przejdziemy te różne odmiany głosek, i tak, odmienia się

c na **é** lub **ci** — n. p. **nucę** — **nuć**, **nucisz**;
ch na **sz** n. p. **pociecha** — **pocieszę**;
czcz na **czci** n. p. **czczę** — **czci**;
d na **dz**, **dź** **dzi**, n. p. **plód** — **plódl** — **plódl** — **plódl**;
dz na **ź**, — n. p. **pieniądz**, **pieniązek**;
dł na **śdź**, albo na **dż** n. p. **padł** — **paśdź**; **z-jadł** — **z-jedł**;
gł na **dz**, — n. p. **mógł** — **módl**;
g na **z** lub **ź**, — n. p. **Bóg** — **Bożki** — **Boże**;
h na **ź**, — n. p. **braha** — **braże**;
k na **c**, — n. p. **maka** — **mące**;
kł na **cz**, — n. p. **tkuł** — **tlucze**;
ł na **l**, — n. p. **dół** — **dole**;
r na **rz**, n. p. **dwór** — **dworze**;
s na **si** — n. p. **las** — **lesie**, (tak jak inne, które miękką głóską i;)
szcz na **ści**, — n. p. **maszczę** — **maścis**;
t na **ci**, n. p. **brat** — **bracie**.
śł na **ść**, — n. p. **paśł** — **paść**;
z przed **g** lub **d** — na **źdź**, n. p. **mózg** — **moźdź** — **jazda** — **jeździe**; odmienia się na **źdź**, n. p. **jeźdź** — **jeździ**;
ż na **ź** lub **zi** — n. p. **żażę**, — **żaż** — **żazi**. —

Pamiętajmyż na tak podobne odmiany, te bowiem w Iliej części tej Pisowni, będą nam dosyć potrzebne. (†)

- (†) Przy tém potrzeba nam poznać wyrazy tak zwane *pięrowotniki*, *pochodniki* i *wyrazy złożone*.
 Z krótkiego objaśnienia o tém się dowiemy:
Pięrowotniki, niepięrowotzą od innych wyrazów, n. p. **Bóg**; *ogród*; — *pochodniki*, pochodzą od innych wyrazów, pochodzą od pięrowotnika, n. p. **Bóstwo**, pochodzi od: **Bóg**; *ogrodowy* pochodzi od **ogród**. —
Złożone wyrazy są te, które z dwóch składają się wyrazów, n. p. **samogłoska**, ten wyraz składa się z dwóch wyrazów, to jest ze: **samo** i **głoska**, i t. d.

C Z E Š Ć II.

11 12 13 14 15

C Z Ę Ś Ć II.

O niedokładném lub wątpliwém brzmieniu głosek w ogólności.

Jest-to powszechném prawidłem: *Tak się pisze, jak się mówi* — albo inaczej to samo powiedziawszy: *Jakie brzmienia słyszeć się dają, takie też głoski do wyrazu wchodzić powinny*, n. p. *baba*, nikt nie-napisze: *ɾaba*, albo *baɾa* i t. p.

Jednakowoż *słaba* współgłoska na końcu wyrazów lub *przed mocną* współgłoską stojącą, nie ma tak dokładnego brzmienia, jak n. p. *baɸ* — *baɸka*, — bo też pochodzi od: *baɸa*, dla tego nie-piszę: *baɸ* — *baɸka*.

Nad-to słyszeć się daje nawet zupełnie niedokładne brzmienie n. p. *mosiɸdz*, nie-pisz *mosiɸc*, chociaż na końcu brzmi niby *c*; *bośɸdz* — nie-piszemy: *bośc*, chociaż tak brzmienie podaje i t. d.

I samogłoski niektóre podają niedokładne brzmienia, n. p. *umiém*, brzmi jakby było: *umiim*, jednakowoż piszę: *umiém*; lecz *biɸ*, nie-można pisać: *bieɸ*.

Okazaliśmy tedy w ogólności niedokładność raczej *wątpliwość słyszeć się dających brzmień*, które żadnych prawie trudności nie stawiają dla umiającego Gramatykę — a tém mniéj dla tego, który rozumował — ucząc się prawideł języka naszego; dla nas podobno inna pozostała droga — jednakowoż i na téj drodze zrozumiemy prawidła w tym względzie potrzebne.

O D D Z I A 2 I.

O niedokładném lub wątpliwém brzmieniu samogłosek.

Błędy, które popełniają najczęściej przez niedokładne *rozróżnienia*, lub przez *wątpliwość brzmienia samogłosek*, są następujące:

- 1 Brzmienia: *q*.
- 2 Brzmienia: *ę*.
- 3 Gdzie słyhać brzmienie jakby było *y* lub *i*, które zastąpić powinno *é* z kręską, lub téż kiedy zamiast brzmienia jak *i*, pisać się powinno: *ié*.
- 4 Kiedy brzmienie słyseć się dające jak *u*, zastąpić mamy głoską *o* z kręską. —
Uważajmyż zatém na brzmienia słyseć się dające, jak: *q, ę, y, i, u*.

I. Głoskę *a*

piszemy:

- I. Gdy słyseć brzmienie *a* wyraźnie przez nos wymówione n. p. *bałk, łaka*, bo niemożna mówić: *bonk, łonka*; zatém pamiętajmy, że:
- II. Brzmienie czysto nosowe *a*, przed: *b, c, ć, cz, ch, d, dz, g, k, ł, p, s, śc, t, w, z, ź* lecz w wyrazach czysto swojskich, nigdy zamieniać nie-można na podobnie brzmiącą zgłoskę: *om*, lub *on*, — n. p. *zab, spiący, żać, początek, wachać, trad, ksiądz, uragać, ukląk, dał, kapać, działo, wiaść, piaty, wziąwszy, wiązać, wiąze*. (+)
- III. Gdy wyraz, w którym na końcu słyseć brzmienie nosowe: *a* lub podobne jak *on* — *om* albo *o*, odpowiada z témże samém brzmieniem na pytanie: *kim? nikim? czém? niczém? kogo? nikogo? co? nic?* n. p. *byłem z moją dobrą matką w mieście — kupiliśma ładną kro-*

(+) Wyjąwszy — jeżeli słyhać wyraźne brzmienie jak: *on*, n. p. w wyrazach: *małlonka, dzwonka, dzwonko, płonka, ogenkiem, warzonka*; lub téż gdzie słyhać dwa *n*, — n. p. *konny, płonny*; nakoniec w wyrazach nieswojskich lecz do naszego języka przyjętych, n. p. *kompas, kontent, koncert, kontrakt, koronki*.

Z resztą trzymając się tych wyjątków, bądźmy przekonani, że przed wymienionemi (w numerze 2 współgłoskami) nie *on* lub *om*, lecz najczęściej raczej prawie zawsze pisze się *a*.

wę; dlatego więc zamiast: *matka*, *moja*, *dobra*, *ładna*, — nie-piszę: *matko*, lub *matkom*, *ładnom*, lub *ładno* i t. d.

- IV. Nakoniec w wyrazach, przed którymi *jest zamilezione*, albo *zrozumiane być może* słowo: **oni** — **one**, a nieraz *jest wyrażone*: **oni** lub **one**, — gdy w takim wyrazie *słyszć się daje* brzmienie nosowe: *a*, albo podobne do *on*, *om* lub *o*, n. p. *Narody, które szanują, uwielbiają ustawy krajowe*; przed: *szanują*, — rozumieć mogą wyraz: *oni*, odnoszący się do wyrazu: *narody*.

2. Głoskę ę

piszemy:

- I. Gdy *słysząc wyrażne brzmienie nosowe ę*. — n. p. *jęk, język*, albowiem nie — *mówi się*, jakby było: *jenk, jenzyk*.
- II. W wyrazach *czysto swojskich nie-piszę* brzmienie *e* albo *niby nosowe*: *en, em, tylko ę*, takie bowiem brzmienie *słyszć się daje* przed: *b, c, ó, ch, cz, d, dz, dż, g, k, p, s, ś, t, z, ż, ź*, — n. p. *zęby, pęcnieć, chęć, węcch, wdzięczny, pęd, pędzę, pędź, łęg, pękt, sęp, kęs, geś, pięta, język, więzić, mężny*. (+)

- (+) Wyjąwszy wyrazy z *obcego języka* do naszego *przyjęte*, chociaż i tutaj samo brzmienie nie — wskazuje pisać *ę*. — jednakowoż dla ostrożności wskazujemy n. p. *sens, expens, talent, element, instrument* — nie: *sęs, expes*, i t. p.; — także uważać musimy że dwa „n“ w środku się znajdujące, *sprawią niby nosowe brzmienie* jak *ę*, a że to są dwa n, o tém nas przekonają *pięrowotniki*, o których wspominaliśmy n. p. *dzienny, korzenny, naramienny, bezsenny, bezdenny, ścienny*, nie — piszcie: *dzięny, korzęny*, albo *korzeny* i t. d., bo pochodzi. od: *dzień, korzeń*, — zaś: *naramienny*. jest wyraz złożony z „na“ i „ramię“ — „ramienia“, zatem: *naramienny*, nie: *naramięny*, lub *naramieny* i t. d.

III. Gdy wyraz, w którym na końcu brzmienie nosowe *ę* albo podobne do *en*, *em*, lub *e* słyszeć się daje, odpowiada z témże samém brzmieniem w tym samym wyrazie słyszeć się dającém, na pytanie: *Kogo, co*, — n. p. *Kazimierz kochał Esterkę; kochał także rolników*. — *Widzisz tę piękną łakę?* — Więc pytam: *Kogo kochał Kazimierz?* Odpowiadam: *Esterkę i rolników*. — Co widzisz? *Tę piękną łakę*.

IV. Nakoniec w wyrazach przed którymi jest *zamilczony*, lub *zrozumiany* być może wyraz: **ja**, — ale nie wyraz: **on**, **ona**, **ono**; takie bowiem wyrazy błędnie kończą głoską *e*, — gdy tak się kończy, piszemy: *ę*, — n. p. *piszę, ale siostra moja także pisze listy*. Pierwsze: *piszę*, kończę na *ę*: bo się rozumié, iż to *ja piszę*; lecz drugie: *pisze*, ma na końcu *e* nie *ę*, albowiem bez odmiany właściwego znaczenia, zrozumiane być może: *ona*, to jest: *siostra*; — zatem poznaliśmy różnicę między *piszę* i *pisze*, — niemniej że: *połknę, położę, łażę*, pisać powinniśmy: *połknę, położę, łażę*, chociaż z dodaniem *zamilczonego*: *on, ona, ono*, będzie: *połknie, położy, łazi*.

Uważajmyż tedy na brzmienia czysto nosowo jak *ę*, toż samo na brzmienie *e*, — badając: czyli to **e** niejest: *ę*.

3 Kiedy zamiast brzmień jak *y*, *i*, *yj*, pisać mamy: *é*, *ié*, *ěj*, *ięj*?

Tutaj mówić będziemy o głosce *é* krótkowanej, czyli jak nazywają o głosce **e** ścisnionej.

Głoskę *é* z krótką piszemy:

I. Gdy zamiast brzmienia słyszeć się dającego jak *y* lub *i* z następującymi głoskami, *położyć można li jedną z tych głosek: al, jał, lub iał* albo *iedział*, jeżeli tylko przez przyłożenie tych zgłosek, pierwotne znaczenie tego wyrazu nie — *zmieni się*, n. p. *woléc, tajéc, słysząc*. — pisanoby błędnie: *wolić, taić, słyszyć* — bo zastępuwszy z wyrazu: *wolić*, brzmienie *i* z następującą głoską *é* — zgłoską **al**, będzie:

wolał, w „**taić**“ gdy zastąpię toż samo brzmienie i głoskę **ć** zgłoską **jał**, będzie: **tajał**; — zatem pierwotne znaczenie wyrazów od: **tajęć**, **wolęć** przez dodawane dla próby zgłoski: **ał**, **jał**, niezmieniło się, więc już wiemy że pisać się powinno: **wolęć**, **tajęć**, chociaż brzmi jakby było: **wolić**, **taić**; toż samo poznamy z następujących jeszcze do przykładu danych wyrazów: **mądrzęć**, **drzęć**, **umięć**, **musięć**, **musię**, **lecieć**, **chcieć**, **ulęw**, **siew**, chociaż brzmią jakby było: **mądrzyć**, **drzyć**, **umieć**, i t. d. (+)

Lecz **taić**: — gdy rozumiemy w tém tajemnicę, dla tego nie piszemy: **tajęć**, bo podług orzeczonego prawidła, dodanie zgłoski **jał** zamiast końcówki **ię**, zrobiłoby: **tajał** — nieoznaczające tajemnicę.

(+) Wyjawszy — jeżeli zamiast brzmienia jak **y**, **nietylko** zgłoski **ał**, ale także **yl** — lub też zamiast brzmienia **i**, **nietylko**, zgłoski **il**, ale też **ał** użyć można, a przez to pierwotne znaczenie tego wyrazu pod względem pierwiastku, nie zmienia się, n. p. **ruszyć**, — nie pisze: **ruszęć** bo powiedzieć mogę **nietylko**: „**ruszył**“, ale także mówi się: **ruszał**; — jeżeli zaś wyraz przyjmuje **nietylko** zgłoskę **iał**, ale **przyjść** także może zgłoskę: **il**, jak n. p. **przytępić**, — mogę mówić: **przytępił** albo **przytępiał**, więc w takich razach uważać mamy, czy ten wyraz należy do znaczenia: **przytępił** czyli do **przytępiał**; gdy należy do wyrazu znaczącego: **przytępił**, więc od tego będzie: **przytępić**, zaś od **przytępiał** — będzie: **przytępieć**, a to **przytępieć** brzmi jak **przytępić**; — jest bowiem różnica między **przytępieć** a **przytępić**, — podobną różnicę pamiętajmy jak n. p. **babić** i **babięć**, **uzdrowić** i **ozdrowięć** — **nadwergzać** i **nadwergzyć**, **nasycić** i **nasycać**, **uniewinnić**, i **uniewinniać**, **osadzić**, a **osadzać**, **przeuczyć**, i **przeuczać**, i t. d. — tak podobnych wyrazów przecież niewiele się znajduje; nakoniec wyrazy z brzmieniem **y** **po sz, rz, cz, ż**, — także brzmienie **i**, **po l, a, dź, ś, ć**, — jeżeli przed tym wyrazem zamilczono lub położono wyrazy: **ty**, **on**, **ona**, **ono**, **wy**, **oni**, **one**, — wtedy pozostanie brzmienie **i** jeżeli go słyszać jak **i**, lub **y** jeżeli słyszać **y**, — n. p. **uderzyć**, **nauczyć**, **widzisz**, **ludzi**, **wisi**

II. Podobnie jak wyżej powiedzieliśmy mamy dochodzić brzmienie słyszeć się dające, jak **ij**, które wtedy pisać będziemy **iej** albo **ej**, jeżeli zamiast słyszeć się dającego **ij**, położyć można zgłoskę: **al**, **ial** lub **jal**, a przeto pierwotne znaczenie tego wyrazu nie zmienia się n. p. **chciej**, nie piszcie: **chcij**, albowiem **pięści** znaczenia tego wyrazu nie zmienia się, gdy powiemy: **chciał**, dla tego też piszemy **é** ścisnione w wyrazach: **umięj**, **lęj**, **pięj**, bo się mówi: **umiał**, **lał**, **piał**; — lecz gdy powiem: **Pij wodę**; **bij kijem**, — nie piszcie: **Pięj wodę**, — **bięj kijem**, — bo nie mówię: **Piał wodę**, — **biał kijem**.

III. Króskujemy **é** — w brzmieniach słyszeć się dających jak **yj** lub **ij**, a piszemy **ej**, jeżeli tylko bez odmiany pierwotnego znaczenia tych wyrazów, zamiast brzmienia **yj** lub **ij**, położyć można: **eją**, **eję**, **ejem** n. p. **Jędrzej**, **kolęj**, **lęj**, nie **Jędrzyj**, **kolij**, bo podług prawidła tego mówi się w odmianie: **Jędrzejem**, **koleją**, **leję**, i t. d. i t. p.

IV. W wyrazach oznaczających **zakaz**, **prośbę** lub **rozkaz**, uważać mamy iż wtedy pisać będziemy zamiast brzmienia **ij**, brzmienie **ej**, gdy bez odmiany pierwotnego znaczenia tegoż wyrazu na miejsce brzmienia **ij**, położyć można głoskę **a** albo zgłoskę **isz** lub **esz** albo **ejesz** n. p. **wolęj**, **lęj**, **szlęj**, **mdlęj**, nie piszemy: **wolij**, **lij**, **szlij**, **mdlij**, albowiem podług prawidła niniejszego, mówić można: **wolisz**, **lejesz**, **szlesz**, **mdlejesz**; — w podobnych wyrazach piszemy zamiast **ij** — brzmienie **iej**, gdy zamiast brzmienia **ij** bez odmienienia pierwotnego znaczenia tego wyrazu położyć możemy zgłoski: **jesz**, albo **iejesz** n. p. **zwięj**, nie pisz: **zwij** bo mówię: **zwiejesz**, — **jaśniej**, niepisz: **jaśniij**, bo mówię: **jaśniejesz**, **śsiej** nie **śsij** bo się mówi: **śsiesz**; teraz łatwo poznamy różnicę między: **gnij** od **gnicia**, a **gnięj** od **gięcia**, chociaż **gnij** podobnie brzmi jak **gnięj**.

Jednakowoż wyraz: **zwij**, **nazwij**, chociaż mówić można: **zwiesz**, **nazwiesz**, nie piszemy: **zwięj**, **nazwiej**, gdy ma znaczenie pod względem nazwiska. —

V. Zakończenia brzmiące jak : *yj* lub *y mi* albo *imi*, gdy bez odmiany pierwotnego znaczenia tego wyrazu zamieniać możemy na głoskę **a**, piszą zamiast *yj* brzmienie **ej**, zamiast *y mi* piszą **é mi**, a zamiast *imi* piszą **iem i** lecz z wyrazem tak zmienionym powinien także wyraz do tego należący, przyjąć inne w tym względzie stosowne zakończenie, n. p. *Owéj szlachetnéj kobiecie*, nie pisz : *Owyj szlachetnyj* — bo, nie zmieniając znaczenia wyrazu, mówić mogę przez zamienienie brzmienia *yj* na **a** : *owa szlachetna*, przeto i wyraz należący : *kobiecie* — mógł się odmienić na : *kobieta* i powiedziano : *owa szlachetna kobieta*; żeniłbyś się z *bogatemi Pannami*, — nie piszemy : żeniłbyś się z *bogatymi Pannami*, — bo się mówi : *bogata Panna*; lecz powiedziawszy : *szedłeś z bogatymi kupcami*, — nie można pisać : *szedłeś z bogatými kupcami*, — bo nie można powiedzieć : *bogata kupiec*.

VI. *Kreskujemy é*, gdy na końcu wyrazów *słyszec się daje* brzmienie jak *yrz* albo *yż* lub *iż*, †) wtedy zamiast *yrz* piszemy **érz**, zamiast *yż* piszemy **éż**, zamiast *iż* piszemy **iérz** albo **iéż**, **éż** albo **érz**. n. p. *talérz* — *psałterz*, *szalbiérz*, *świérzby*, *jéż* zwierz, *téż*, *szérz*, *szczerz*, *kacérz*, *kołniérz*, i t. p. chociaż brzmią jakby było : *talíž*, *psałtyż* i t. d. Tutaj wypada nam powiedzieć, że wyrazy od „*jedzenia*“ brzmią jak : **im**, **isz**. **i**, **imy**, **icie**, **ic**. — lecz pisać będziecie : **jém**, **jész**, **jé**, **jémy**, **jécie**, **jédz**; tak jak wyraz od „*leżenia*“ brzmi jak było : **lic**, lecz pisać będziecie : **lédz**.

†) Wyjawszy : **ciżba**, **czyż** (ptak), **czyż** — jak n. p. **czyż** to być może, — **tyżka**, **tyżwoy**, **ryż**, **wyż**, **tyż** (od ty), **iż** (gdy się używa za wyraz **że**, n. p. **iż** byłem, — albo **że** byłem), **niższy**, **wyższy**, **bliższy**, — i tém podobne oznaczające wyższy przymiot przed **sz** *Kazimirz* i t. p. imiona kończące się na „*mirz*“ piszemy nie „*miérz*“ n. p. *Włodzimirz*, bo końcówka „*mirz*“ pochodzi od wyrazu : *mir*. —

VII. Gdy brzmienia jak: *szy, rzy* albo jak *i* w środku wyrazu stojąc przed głoską *m*, *ć* lub *ci* *słyszec* się dają, wtedy piszemy *szé* zamiast **szy**, *rzé* zamiast **rzy**, *ié* albo *jé* zamiast **i**: gdy przed tym wyrazem zamieszczono lub wyraźnie położono wyraz *my* n. p. *słyszémy, chrapiémy, umrzémy, leciémy, brzmie-my*, — chociaż brzmia podobnie jak „*słyszemy*“ i t. d. †)

VIII. Jeżeli końcówki brzmiące jak **rzyć** bez odmiany właściwego znaczenia wyrazu odmienić można na **arł**, n. p. *drzéc, umrzec*, nie piszcie *drzyć, umrzyć*, bo końcówki wymienione odmienić możemy na: **arł**, zatem byłoby *darł, umarł*.

IX. Gdy zakończenia brzmiące jak *ym*, toż samo bez odmiany pierwotnego znaczenia tego wyrazu zamienić możemy na głoskę *e* lub *o*, piszemy **ém** zamiast **ym**, lecz z wyrazem tak zmienionym powinien także wyraz do tego należący przyjąć inne zakończenie, n. p. *W naszym dzietku*, — nie piszemy: *W naszym dzietku*, — bo w „*naszym*“ zakończenie: **ym** zamieniwszy na *e* będzie: *nasze*, należący do *nasze* wyraz *dzietku*, przyjąć może inne, to jest do *nasze* stosowne zakończenie, więc będzie *dzietko*; — czyli razem będzie: *nasze dziecko*; dla tej samej przyczyny nie piszemy; n. p. *miłym brzmieniem*, bo podług tego pravidła zmienić możemy na: *miłe brzmienie*; także gdy podług tego, cośmy tutaj powiedzieli *zamienić można*:

X. Zakończenie brzmiące jak **ym** na głoskę *a* n. p. *Piękném Pannom*, — nie piszę: *Pięknym Pannom*, bo tak jak przed tém mówiliśmy odmienić możemy, mówiąc: *Piękna Panna*; — ale *ładnym chłopcom*, niemożna mówić: *ładna chłopiec*.

†) Tutaj możemy odczytać to, cośmy napisali w zakończeniu wyjątku do liczby I. należącego, — tam bowiem wspominamy o brzmieniu *y* *słyszec* się dającym po *sz, rz, cz, z*, i o brzmieniu **i**

XI. Zwyczaj każe pisać *é* z kréską, n. p. *chléw*, *dészcz*, *śnieg*, *lék*, *lékarz*, *léjc* nie *lic* (bo *lica* co innego), *mléko*, *mléczny*, *siekiéra*, *świéca*, *kobiéta*, *zbiérać*, *otwiérać*, *klészcz*, *żrzébie*, *légac*, *ziéwać*, *ściérać*, *zdziérać*, *drzémac*, *świéci*, *piérze*, *mądrzcéć* od *mądry*, — (lecz *mądrzyć* o *sérze*); *sér*, *srébro*, *céwka*, *kolébka*, *kréska*, *ciérpki*, *gniéw*, *gniéwać*, *žér*, *též* gdy nie pochodzi od *ty*, *trzéžwy*, *spiéw*, *spiéwać*, *bléch*, *cél*, *potém*, *dzieža*, *széroki*, w *szérz*, *szczérzyć*, *žerdž*, *cztériy*, *stér*, *stérowac*, *Monastér*, *śnieży*, *lészć*, gdy oznacza *łazienie* — (bo *liśc* — *liście* są na drzewie), *lészcie* gdy wyrażam *łazienie*; *tržej* gdy oznacza ilość *trzy* — (ale *trzyj* oznacza *tarcie*) *wieżć* od *wiozę*, *kléj*, *kléić*, *kléi*.

Oprócz wymienionych prawideł pisze się *y* lub *i*, jeżeli słyhać wyraźne brzmienie jak *y* lub *i*, zwłaszcza gdy odmiana wyrazów innego brzmienia nam nie podaje n. p. *być*, *bić*, *zyć*, *sić*, *żyć*, *rys*, tutaj ani odmiana, ani orzeczone prawidła nie wskazują, aby kreskować *é*.

Zatém uważajmy na brzmienia słyszeć się dające jak: *y*mi, *i*mi, *y*rz, *i*ž, lub *i*sz, *szy*, *rzy*, *zyć*, także na brzmienia w powyższych wzorach tak często wspomniane jako to: *i*, *ij*, lub *yj*. †)

4. Głoskę o z kréską.

piszemy :

- I. Gdy słyszeć się daje brzmienie *u* przed : *b*, *d*, *g*, *j*, *ł*, *ł*, *r*, *w*, *z*, *dz*, *dž*, jeżeli tylko odmiana §) tego wyra-

†) Wyrazy *jéj*, *téj*, *tamtéj*, *onéj*, *owéj*, *któréj*, *niéj*, tak, a nie inaczej pisać będziemy; o tem przekonują odmiany, o których w powyższych wzorach mówiliśmy; pamiętajmy więc na odmiany wyrazów.

- §) Za rozumowaniem wielu uczonych można-by pisać *u* w wyrazach niektórych jak n. p. *oguuł*, *szczeguuł*, *oguułnie*, *szczeguułnie*, *žuułw* i t. p. toż samo: *Kruul* bo též może Mazury nasze ten wyraz, od sąsiednich Sławian „*Kral*“ nazwany, urobili na „*Kruul*“, tak jak do dziś dnia zamiast „*Pan*“ mówią oni „*Pun*.“

zu w tym względzie się nie sprzeciwia, n. p. *bób*, nie-
piszcie: *bub*, albowiem brzmienie *u* stoi przed *b*, a
przytém odmiana tego wyrazu, (mówiąc *bobem*) *ó*
z króską pisać wskazuje, przeto krsekujemy *ó* w wyra-
zach: *ród*, *lód*, *głóg*, *stój*, *pół*, *pól*, *wór*, *rów*,
obóz, *wódz*, *łódź*; dla tego wskazują właściwie:

- II. *Pierwotniki z pochodnikami* raczej ogółem odmiany
wyrazów, czyli *ó* albo *u* pisać mamy, n. p. *który* od
kto, *wóz* od *wiozę*, więc nie piszemy: *ktury*, *wuz*;
lecz *lud*, gdy oznacza, *ludzie* — nie ma w odmianie *ó*,
więc pisze się *lud*, — bo *lód* przemienia się na:
lodem i t. p.

Przykład następujący, okaże nam różnicę wyrazów:
tóż, — *tuż*, — *tuższ*, n. p. *W tém miejscu tuż on*
był!? — *I tóż to zowiemy prawdą!*? — *Chcę ma-*
lować, — *gdzie jest tuższ*. —

- III. Także *zwyczaj* wskazuje pisać nie *u* lecz *ó* ściśnio-
ne, n. p. *róż*, *róża*, *góra*, *wrócić*, *szósty*, *siódmy*,
drót, *Józef*, *źródło*, i t. d. — o tém pilne i uważ-
ne czytanie w krótkce nas nauczyc. —

Zatém gdy słyseć będziemy brzmienie *u* — uważać
mamy czyli to brzmienie *ma w odmianie* głoskę *o*, —
i *przed jakimi głoskami* to brzmienie *u* stoi, — na-
koniec, czyli *zwyczaj* każe pisać *ó* ściśnione. —

ODDZIAŁ II.

O niedokładném czyli wątpliwém brzmie- niu współgłosek.

Pod względem współgłosek, które albo *wątpliwie*
albo *niedokładnie* (a najwięcej na końcu wyrazów) *sły-*
sząć się dają, uważać mamy na *następujące*:

1	p, t, k, s,	10	fs,
2	c, ć, s, ś, (ść), sz,	11	na głoski zamilczone,
3	ść,	12	na ogólne правило roz-
4	f po spółgłosce,		poznania brzmień wątpli-
5	f na końcu lub w środku		wych; — żeby niezamieniać
	wyrazów,	13	szumiącą nierozdzielną
6	tf,		głoskę rz na ż lub sz ;
7	s przed tw czyli stw,		nakoniec. żeby pisać:
8	sk,	14	szumiącą wolną głoskę ż ,
9	na głoskę roz,		lecz niezawsze sz albo rz

Dla tego o wymienionych głoskach. najczęściej wątpliwie brzmiących, w szczególności mówić będziemy, zatem:

do 1.

Głoskę **p** — na końcu lub w środku wyrazów — słyszeć się dającą, nie piszemy **p** lecz **b**, jeżeli w pierwotniku, przedłużeniu, lub w innej jakiej odmianie tego wyrazu. słyszeć **b**, — n. p. *ba**b***, nie *ba**p***, — lecz: *ba**b***, bo w przedłużeniu mówię: *ba**b**a*; dla tej samej przyczyny piszemy — n. p. *te**b***, — lecz nie: *te**p***, *tu**p***, nie *tu**b***, bo się mówi w przedłużeniu: *te**b**a*, *tu**b**em*; zatem przekona nas wyraz pierwotny przedłużony, czyli też ogółem odmiana, iż

zamiast **t** pisać się powinno **d** — albo też **t**, zamiast **d**;
zamiast **k** pisać się powinno **g**, — albo też **k**, zamiast **g**, (+)

zamiast **f** pisać się powinno **w**, — albo też **f** zamiast **w**;
zamiast **s** pisać się powinno **z**, — albo też **s** zamiast **z**;
n. p. *głó**d***, nie *głó**t***, drzewo *bu**k***, nie *bu**g***; *lew-*
*nie le**f***; *bez*, nie *be**s***; bo odmieniając mówimy:
*głó**d**em*, *bu**k**iem*, *lwa*, *bzu*; — jeszcze przykład:
*Widzisz ży**d**ku*, że w tém ży**t**ku masz wiele pożytku?, — Pierwszy wyraz: *ży**d**ku*, niepiszę *ży**t**ku*, bo

(+) Gdy napiszę: *Bóg* — oznacza Najwyższą Istotę, —
gdy *Bug* — to oznaczam nazwisko pewnej rzeki; —
buk — jest drzewo lasowe.

mówię: *żyłowi*; — drugi wyraz: *żytku*, nie piszę: *żytku*, bo mówię: *żyto*, pochodzi od *żyto*: więc przekonał się, iż *współgłoski* często mają brzmienie *wątpliwe*. które dopiero przez ich *pierwotniki*, *odmianę*, przedłużenie, dokładniej *rozpoznać* możemy.

do 2.

Słysząc także *wątpliwe* czyli *niedokładne* brzmienie w *następujących* głoskach: *c, ć, (ść), sz* n. p. *mosiądz*, bo wymawiam niby jak: *mosiąc, radź*, jakby było: *rać, weź* — jak *weś*; między wyrazem *paśdz* a *paść* także jest różnica, wtedy bowiem, to jest *w takich wątpliwościach*, zamiast *c* piszemy *dz*, | zamiast *ś* piszemy *ź*,
zamiast *ć* piszemy *dź*, | zamiast *sz* piszemy *ź*, —
gdy w *pierwotniku* — w *przedłużeniu*, w *odmianie tego* wyrazu, —

na miejscu *c* słysząc *dz* lub *dź*, n. p. *ludźki*, nie piszcie *lucky* *) bo w *odmianie* mówiąc *ludzie*, słysząc *dz*; na miejscu *c* słysząc *d, g, dz*, lub *dź* n. p. *radź* nie piszcie *rać* bo w *odmianie* mówiąc *radła, radzę, radzić* słysząc *d, dz, dź*, **) albo zamiast *ś* słysząc *z*, *ź* lub *ż* n. p. *uraź* nie piszcie *uraś* bo w *odmianie* mówiąc; *urazić, uraza, urazę*, słysząc *z, ź, ż*; lub też na miejscu *sz* słysząc *z* lub *ż* n. p. *straż* nie piszcie *strasz*, bo w *odmianie* mówi się *strażę*; *maż* nie *masz*, bo mówię: *mażąc*, słysząc *z*; a gdy mówię *maże*, słysząc *ź* ***)
do 3.

Brzmienie słyszeć się dające jak *ść* piszemy *ść*, jeżeli tylko *odmiana* wyrazu tak pisać wskazuje; *jednako-*

*) Brzmienie jak *c* przed *k*, w wyrazach *obcych* słyszeć się dające, piszemy *ts*, gdy w *pierwotniku* zamiast tego brzmienia słysząc *t*, n. p. *koryntski* nie piszcie *korynecki* bo pochodzi od *Korynt*. —

**) *Wyjawszy być*, które tak się pisze jak się wymawia, chociaż w *odmianie* słysząc *dź*, mówiąc: *baź, baźcie*.

***) *Wyjawszy masz*, gdy pochodzi od *mieć, mam*; *strasz*, gdy oznacza *strach*. — Przeto, gdy od wyrazu brzmiącego: *wieś* w *odmianie* słysząc *ś*, piszemy *ś*, jeżeli *ź* albo *z*, więc piszę *ź* n. p. *wieś* bo mówię *wsi*, — lecz *wieź* — bo mówię *wiezie*.

woż uważać mamy, iż słyszeć się dające śc piszemy albo źć albo śdź albo źdź, przeto zamiast śc pisać będziemy:

źć gdy w odmianie — przedłużeniu słysząc z, ź lub ż, **śdź**, gdy w odmianie — przedłużeniu słysząc d, dź lub dz, **źdź**, gdy w odmianie — przedłużeniu słysząc zd, źd, żd; przykłady objaśnią nam powyższe odmiany, n. p. **leźć** brzmi podobnie jak **liść**, nie piszę **liść** (jeżeli tylko nie oznacza **liść** z drzewa), bo mówiąc: **łażę, leżę, łazi**, słysząc w odmianie **z, ź, ż ***); **bośdź, paśdź**, nie piszę: **bość, paść**, bo mówię w odmianie: **bodzie, bodzenie, padł, pada**, słysząc **d, dz, dź**; **gnieźdź** — nie piszemy, **gnieść ****), bo odmieniam mówiąc **gniazdo, gnieźdźę: gnieździ**, słysząc **zd, źd, żd**.

do 4.

Słyszeć się dające **f** po spółgłosce, gdy oraz po **f** następuje samogłoska, lub też gdy słyszeć się daje na początku słowa przed spółgłoską, nie piszemy **f** lecz **w**, n. p. **kwiat, swat, świat, wpada**; chociaż brzmi jakby było: **kfiat, sfat, śfiat, fpada *****).

*) Gdy powiem: **piękna powieść** — głośna **wieść**, nie mogę pisać: **powieźć, wieźć**, bo w odmianie mówię **powieścią, wieścią**; lecz piszę **źć** w **powieźć, wieźć**, gdy w odmianie znajduję **z, ź, ż**, mówiąc: **wożę, powiożę, wozić**.

) Lecz **gnieść piszę **ść** gdy w odmianie nie ma **zd, źd, żd**, mówiąc: **gniotę, gniótł, gniecenie**. —

***) Sam **słuch** podaje, iż przed płynnymi głoskami pisać należy **f** nie **w**, n. p. **flaki**, — lecz **włać**, samo brzmienie podaje aby nie pisać: **flać**; ogólnie mówiąc, gdy **usiłnością** zdołam wmówić do wyrazu, **śłąbą** głoskę bez zmiany pierwotnego znaczenia tego wyrazu, piszemy wtedy **śłąbą** głoskę, n. p. **pchać** nie piszę **hchać**, bo tak, nawet **trudno** wymówić; gdy powiem **tłał**, jest to wyraz **zrozumiany**, lecz: **dlaał** jest **niezrozumiane** wyrażenie się.

do 5.

Słyszeć się dające **f** na końcu wyrazów, piszemy nie **f** lecz **w**, gdy przez dodanie zgłoski **ka**, nie zmienia się pierwotne znaczenie tego wyrazu, — lub też, gdy takie **f** położone jest przed: **ka**, jeżeli tylko pierwotniki temu wzorowi się nie sprzeciwiają, n. p. *konew*, nie piszcie: *konef*, bo dodawszy zgłoskę **ka**, nie zmienia się pierwotne znaczenie czyli właściwość wyrazu mówiąc: *konewka*; w takich zdarzeniach okaże przedłużenie wyrazu, czy **f** lub **w** pisać mamy n. p. *odezw*, nie *odezf*, bo przedłużam mówiąc: *odezwą*; — przeciwnie też pisać mamy nie **w** tylko **f**, mając na względzie pierwotniki jak n. p. *szafa*, *Józefka*, nie piszcie: *szawka*, *Józewka*, bo pochodzi od: *szafa*, — *Józef*, od *Józefa*. —

do 6.

Brzmienie słyszeć się dające jak **tf** piszemy **tw**, gdy jest położone przed samogłoską, lub na końcu słowa n. p. *tworzenie*, *towarzystw*, *prorocstw*, nie piszemy: *tforzenie*, *towarzystf*, *proroctf*, bo nawet przedłużenie tych wyrazów, gdy się mówi: *stworzenie*, *towarzystwo*, *prorocstwo*, każe pisać **w**, tam, gdzie słyszać **f**. *)

do 7.

Brzmienie **s**, przed **tw** (o którym wyżej wspominaliśmy) piszemy wprawdzie **stw**; — lecz wtedy pisać należy **ztw**, gdy w przedłużonym pierwotniku tego wyrazu na miejscu **s** położyć można **g** lub **ż** — n. p. *męztwo*, nie piszcie *męstwo*, bo w pierwotniku przedłużonym słyszać **ż** mówiąc *mąż*, *męża*, *zwycięztwo* nie piszcie *zwycięstwo*, bo się mówi: *zwyciężać*—; dlatego też **s** przed **c** słyszeć się dające nie piszemy: **sc** lecz **zc**

*) Gdy mówię: *Twój bracia*; nie piszę *dwoj bracia*; bo *dwoj* znaczy co innego, jak n. p. *dwoić umyśły*; — zatem podaję różnicę mocnego lub słabego **t**, a w tém utwierdzi nas także powyższa uwaga do wzoru 4. *należąca*. —

n. p. zwycięz**ca** nie piszcie zwycięs**ca**, — Bó**z**t**wo** nie-
piszemy Bó**s**t**wo**, bo pierwotnik przedłużony, jest: Boga, Bo**z**e, sły**ch**ać **g**, **z**.

do 8.

Brzmienie **sk** piszemy **sk**, — jednakowoż, gdy w pierwotniku przedłużonym tego wyrazu, na miejscu brzmienia **sk**, położyć możemy głoski **g**, **z**, **ż**, **ź**, piszemy **zk**, n. p. francuz**ki**, nie piszcie: francus**ki**, — bo od tego jest pierwotnik przedłużony: Francu**za**, Francu**zi**, sły**ch**ać za**tem** **z**, **ż**; więc Bo**z**ki nie piszemy Bo**s**ki, bo od tego jest pierwotnik przedłużony: Boga, Bo**z**e, sły**ch**ać **g**, **z**, tak — jak w pochodniku Bó**z**t**wo**, sły**ch**ać **z**, podług *prawa* *reguły* pod liczbą 7. *orzeczonego*, dla tego nie-
piszcie Bó**s**t**wo**. — Za**tem** nie piszemy: wą**s**ki, mę**s**ki, bo się mówi: węż**z**ić, zwęż**z**ić, zwęż**z**ać, mą**ż** — mę**ż**a.*)

do 9.

Brzmienie zgłoski: roz czyli ros — wtedy przyjąć powinno na końcu **s** (napisze się *ros*), gdy następująca zgłoska, albo następujące zgłoski, nie mogą być same dla siebie wyrazem dla pojęcia zrozumianym, n. p. ro**s**nąć, — nie piszemy ro**zn**ać bo odjawszy zgłoskę **ros** pozostanie *nąć*, która dla siebie samej *nie jest* wyrazem zrozumianym; lecz ro**z**lać nie piszemy ro**s**lać, bo odjawszy **roz** zostanie *lać*, wyraz wcale zrozumiany.

do 10.

Brzmienie sły**s**zeć się dające jak **fs** na początku wyrazu, albo przed współgłoską, piszemy: **ws** albo **wz**, to jest **ws** — piszemy *przed* mocnemi współgłoskami, n. p. **w**spak, **w**stać; lecz **wz**, przed słabemi lub mocnemi współgłoskami, n. p. **wz**garda, **wz**dać, **wz**dy, **wz**rost.

do 11.

Nietylko, że sły**s**zeć się daje wątpliwe lub nie dokładne brzmienie współgłosek, lecz *niedokładnie* wymawiają-

*) Łatwo pojąć można, że czes**ki** — nie piszemy: czes**z**ki, bo w pierwotniku nie możemy położyć głoski: **g**, **z**, **ż**, **ź**, mówiąc: Czech — Czechy. —

cy, *zamilcza głoski końcowe*, -- n. p. *Darł papier*; — tak wymawiają niektórzy, jak: *Dar papier* — podczas, gdy *dar papier* — *dar* — oznacza *darowanie*, a *darł*, wyraża *darcie*; więc pamiętać będziemy, że wyrazy, które oznaczają czynność jaką, jeżeli tylko tymi wyrazy *nieoznaczamy rozkazu, zakazu lub prośby*, gdy oraz wyrazy takowe *kończą się* podług słuchu *niiby* na *r, p* lub *b, t* lub *d, k* lub *g, s* lub *z*, że w takich razach, *po wymienionych końcówkach* jest *niedomówiona* głoska **ł**, którą *wtedy* tylko do wymienionych głosek końcowych dodać mamy. *jeżeli* dodana do **ł** zgłoska **em** albo **am** *) *nie zmienia* pierwotnego znaczenia tego wyrazu, n. p. *bódł rogiem* — to *bódł* brzmi jakby było *but* albo *bód*; — tak więc podług orzeczonego prawidła postąpimy: do tego niedokładnego brzmienia jak to *bódł*, dodaję głoskę **ł**, do téj głoski **ł** dodaję zgłoskę **em** albo **am**, czyli téż dodaję do *bódł* zgłoskę **lam** albo **lem**, więc będzie wyraz dla myśli zrozumiany: *bodłam* — *bodłem rogiem* — (pojmujemy oraz: że ó ściśnione zamieniło się na o); — zatem dla baczości na przyszłość, kładziemy przykłady tak podobnych wyrazów: *miótl*, nie piszcie *miót*, bo mówię *miotłem*; *rzekł*, *rzekłem*; *skóbl*, będzie *skóbłem*; *umarł* będzie *umarłem*; *parł*, będzie *parłem*; *ciekł* będzie *ciekłem*; *siekl* będzie *siekłem*; *niósł* nie *niós*, bo będzie *niósłem*; *rósł* nie *rós*; *plótl* nie *plót*; *gryzł* nie *gryz*; *grzązł* nie *grząz*; *prządl* nie *prządł*, *siągl* nie *siąg*, *lągl* nie *ląg*, *zmiękl* nie *zmięk*, *łękł* nie *łęk*, *legł* nie *leg*, *pękl* nie *pęk*, i t. p. **)

*) Właśnie dodanie zgłoski *em* albo *am* wskazuje nam pisać zamiast: *t, d*, zamiast: *p, b*, czy pisać *w* albo *f, s* lub *z, g* lub *k*, — n. p. *bódł* nie piszcie: *bótl* bo się mówi: *bodłem* i t. p.

) Uwaga. — Wyraz *jablko*, aczkolwiek *nie oznacza* czynności, piszemy nie: *japko* lub *jabko*, lecz *jablko* — a dla tego **b nie **p** bo się mówi: *jablón*. — Gdy powiem: *skóbl pierzę* — tutaj wyraziłem się *prosząco* albo *rozkazująco*, — przeto podług orzeczonego wzoru, chociaż pierwotne znaczenie wyrazu *niezmieniłoby się* przez dodawanie zgłoski **lam** al-

do 12.

Jeżeli ani pierwotniki ani pochodniki, czyli inna jaka odmiana nie udowodni, jak pisać głoski szczególnież na końcu wyrazów mocno brzmiące — mamy wiedzieć, iż w ten czas piszą się zwykle głoski słabe, jako to: **od**, **bez**, **pod**, (lecz *pot* pochodzi od *pocić* — będzie *potem*), **nad**, **przeciw**; — wyrazy **z**, **w**, n. p. **z tobą**, **w tobie**, — toż samo gdy te wyrazy są z innymi wyrazami połączone i tworzą wyraz złożony n. p. **zbić**, nie piszcie **sbić**, bo to jest wyraz złożony, z wyrazu **z** i **bić**, — dla tego piszemy: **bez**częścić nie **bes**częścić — **w**łożyć, **na**dłożyć, **prze**ciwdziałać, lecz nie: **f**łożyć, **na**fłożyć i t. p.

Brzmia także niby mocno, głoski w wyrazach: **pod**ług, **prze**z, **wra**z, **wz**wyż, **wz**dłuż, **z**tamtąd, **n**iztąd, **z**przodu, **z**zadu, **z**kąd, **in**ąd, **po**niekąd, — a nie piszemy: **pod**ług, **prze**s, i t. d. —

Jednakowoż **prze**civ temu wzorowi końcowe **k**, jak brzmi, tak się pisze, — jeżeli tylko pierwotniki lub inna jaka odmiana innego nie wskazuje brzmienia, n. p. **ta**k, **ja**k, **ta**kże, **ja**kże, **po**prze**k**, **opa**k, **ona**k, **sia**k, — nie piszcie: **ta**g, **ja**g. i t. p.

do 13.

Szum nierozdzielny **r**z (podobny do **z**, tylko że brzmi drżąco), piszemy:

I, Gdy tak odmienić mogę wyraz, iż szum nierozdzielny **r**z, brzmienie swoje utraci; zatem tak odmieniać mogę: z tego **r**z opuszczam **z**, pozostałe **r** stawiam **przed** językową albo gardłową spółgłoską, lub też przed

bo **lem**, niedodajemy głoski **l**, tak, jak n. p. w powiedzianej myśli: (**ón**) **skó**bi. — Na różnicę niby jednakowych brzmień jak n. p. **las** (**lasem**) a **la**zł (**la**złem), dobrze pamiętajmy; nieraz też dodają **m** po brzmieniu nosowém **a**, **e**, n. p. **Ja**m widział; — zamiast: **wid**ziałem **ja**; **ma**kęm **u**ściskał, zamiast: **u**ściskałem **ma**kę; **two**jęm; **mo**jąm; **pi**ęknąm; uważajmyż i na to aby takie brzmienie: **am** lub **em** — nie zamieniać no **om**, lub **em**.

a, q, e, é, e, albo przed *y*, — n. p. *starzec*, — nie piszemy: *stażec*, bo w odmianie mówię: *starea* — to jest opuściłem *z*, postawiłem *r* przed językową głosek *c*; lub też tak odmienie: położywszy *r* przed *a* więc odmieni się na *stara*; — podług takiej odmiany postępując, pisać będziemy szum nierozdzielny lekko drżący *rz* n. p. *Stworzyciel, pastérz, chorzy, wierzę, bierze, gorzki*, bo podług wymienionego prawidła, mówi się w odmianie: *Stwórea, pasterka, chory, wierny, biore, bierny, gorycz*.

(Lecz *wieżę* od *wieża*, *nóż*, *noża*, *nałoż*, *łóżę* od *nałożę*, *łożę*; *nuż*, *nuże*, nie ma tego w odmianie, cośmy powiedzieli, więc piszemy w tych wyrazach *ż*, *o* którym na swoim miejscu mówić będziemy.)

2. Po spółgłoskach: *b, d, g, ch, k, m, p, ś, t, ż*, wgdę słyhać szum *który* zwykle z wymienionemi spółgłoskami do zgłoski wchodzi, n. p. *brzmienie, drzewo, grzech, chrzan, krzak, mrzał, przecież, śrzon, potrzeba, wrzeciąż, dojżrzały, żrżdłowy, zimożrżały*. — Pamiętajmyż że po: *b, d, g, ch, k, m, p, ś, t, w, ż*, szum słyseć się dający jest prawie zawsze *rz*, lecz nie *ż* lub *sz*, z małymi bardzo wyjątkami. *)

3. W słowach nieoznaczających czynność, końcowe zgłoski wymawiające się jak *asz, ysz, czyli ész*, we wszystkich zaś zgłoskach wymawiających się na końcu wyrazów jak *ósz, czyli usz*, **) piszemy zamiast *sz* słyseć się

*) Wyjawszy *Jeżdżę, ujeżdżalnia, gwożdżę, móżdżek, mszał, mszyć, msza, kształt*; zresztą uważać mamy jakie brzmienie słyseć się daje czy jak *rz*, jak *ż* lub *sz*, n. p. „*Wszechmocny*,“ tutaj po głosce *w* nie daje się słyseć szum nierozdzielny drżący lekko jak *rz*, tylko wyraźny szum mocny: *sz*.

**) Wyjawszy: *Już, róż, tusz* farba, — *toż* od *to*, *łoż*, *nałoż*, *położ*, *tuż* od *tu*, *dusz*, *dusza*, *wiesz* od *wiem*, *odpowiesz*, *wież* od *wieża*, *jéz* zwierze, *jész* oznaczając *jedzenie*, *leż* oznaczając *leżenie*; — uważać zatem należy jaki szum słyseć się daje? —

dającego, **RZ**, jeżeli tylko przedłużenie tego wyrazu nas przekona iż w tym szumie słyhać lekkie drżenie, którego powodem jest znajdująca się tamże głoska *r*, n. p. *kałamarz* nie pisz *kałamasz* albo *kałamaż*, bo słyhać w zgłosce: *arz*, lekkie drżenie; dla tego więc piszemy: *rz* w wyrazach: *szalbiérz* *szalbiérzem*, *wierz*, *wierzę*.

4. Jeżeli końcowe zgłoski brzmiące jak: *asz*, *ész* nie poprzedza brzmienie jak *sz* lub *ż*, (lecz poprzedzać może w „**przy - prze**“) a w odmianie *) tego wyrazu *sły-chać* albo szum nierozdzielny **RZ** lub przynajmniej **R**, więc zawsze pisze się: **RZ**, n. p. *uderz*, *dzierz*, *pierz*, **prze-pierz**; nie pisz: *udesz*, *dziesz*, *piesz*, **przepiesz**, bo w odmianie mówi się: *dzierzawa*, *uderzę*, *pierze*, **przepierze**.

5. Szum słyścić się dający przed **ch** zawsze piszemy: **RZ** n. p. *zwierzchność*.

6. Brzmienia jak: **ża**, **żą**, **że**, **żę**, **żé**, **zu**, przed: **c**, **cz**, **ć**, **dk**, **dż**, **dz**, **k**, **mi**, **p**, **s**, **ś**, **t**, **w**, **z**, **sz**, **ż**, prawie zawsze piszemy **rza**, **rzą**, **rze**, **rzę**,

*) Wyjąwszy wyrazy kończące się na **asz**, **esz**, **ósz**, jeżeli przed nimi wyraźnie położono wyraz: **ty** n. p. *krzesz*, *krzeszesz ognia*, nie piszcie: *krzeż*, *krzeszerż* i t. d. albowiem rozumiemy tutaj wyraz: *ty*; (położono **RZ** po **k**, tak bowiem już wskazany wzór orzeknął) następuje przedłużenie wyrazu, więc uważać będziemy jakie brzmienie szumu słyścić się daje, n. p. *widzę krzyż*, nie piszę: *krzysz*, gdy w przedłużeniu, mówiąc: *krzyża*, słyhać szum wolny **ż**; końcówki jak: **usz**, **ósz**, **esz**, nigdy nie piszemy: **usz**, **ósz**, **esz**, lecz albo: **uż**, **óż**, **cz**, albo **urz**, **órz**, **erz**, a taką różnicę objaśni nam przedłużenie wyrazu n. p. *burz* nie piszcie: *buż* albo *busz*, bo przedłużenie, mówiąc: *burzę* wskazuje pisać **RZ**, i dla tej samej przyczyny piszę: *służ*, lecz nie *słusz* i t. p.

Uważajmy oraz na wyrazy oznaczające jakiś wyższy przymiot, w których słyhać brzmienie: **iz** albo **yż** lub **uż** albowiem po tych brzmieniach opuszczają zwykle w mówić się dający szum **SZ**, n. p. *wyższy* nie piszcie *wyszy*; *dłuższy* i t. p. —

rzé, rzu, *) n. p. **rzéce, rzuc, rzadko, rządzi, urządza, rzekł, rzemiosło, rżęsa, rżęsisty, rzut, rzewny, rżezak, rżesza, rżecznik, przéc, rżecz.**

7. Gdy na końcu wyrazów słyszeć się daje brzmienie jak **sz** lub **ż**, więc wtedy piszemy **rz**, jeżeli przez dodanie zgłoski **yć** lub **éc** do tego **rz**, pierwotne znaczenie wyrazu się nie zmienia, a słysząc w tak przedłużonym wyrazie lekkie drżenie szumu, n. p. **uderz** nie piszemy **udesz** albo **udeż**, bo dodawszy w **uderz** zgłoskę: **éc**, już wyraźniej słyszeć się daje lekkie drżenie; — lecz: **służ** nie piszemy: **słusz** albo **słurz**, bo dodawszy do **służ**, zgłoskę **yć**, słyszymy szum nierozdzielny i tylko zupełnie wolny **ż**; także inne zgłoski dodawać można dla przedłużenia wyrazu, aby poznać można właściwe brzmienie od **sz**, **ż** lub **rz**; n. p. **kurz** nie pisz: **kusz** albo **kuż**, bo mówię: **kurzyć, kurzył**, lub też przez inne zamiany głosek rozpoznajemy wątpliwe brzmienia, n. p. **służba** nie pisz: **słurzba** albo **słuszba**, bo odmieniając mówimy: **służę, służyć**, słyszeć się daje szum wolny **ż**.

do XIV. Szum wolny, to jest szumiącą wolną współgłoskę **ż**, piszemy:

1. Gdy w przedłużeniu to jest odmianie wyrazu ów szum wolny jak **ż** nie gubi się, n. p. **przedłuż** nie pisz: **przedturz** lub **przedtuśz**, bo w odmianie mówi się: **przedłużenie, przedłużę**; toż samo: **służ** nie **słusz**, bo mówi się: **służy**, ale: **burz** nie piszę **buż** albo **busz**, bo słysząc lekkie drżenie o którym mówiliśmy, wymawiając: **burzyć**, w którym nieomal wmówić możemy głoskę **r**.

2. Gdy szumi po **a, e, i, l**, zawsze piszemy: **ż**, n. p. **waż, węża, dążyć, lży, lże**.

3. Przed: **b, d, g, k, **) l, ł, m, n, ó, w**,

*) Wyjawszy: **żuć potrawy, żać, żądza, żądz, sianożęć, żuł, żupa, żak, żęty**.

) Jeżeli zaś w odmianie tak jak przy **rz pod liczbą 1. mówiliśmy, ów szum brzmienie swoje zupełnie utraci, pisz **rz** n. p. **gorzki**, nie pisz: **goszki** albo **gożki**, bo się mówi: **gorycz**. Ogółem na odmiany ściśle uważać mamy.

sz, *) n. p. *dróżba, drożdże, ciężki, cięższy, zmija, żniwo, żwawy, wyżła, ostrożny, ostrożnie, ciżba, służba, tyżka żłób, żwawy.* **)

4. Zgłoski zaczynające się na **za, ża, ze, zu, że, zo**, toż samo jak **ży**, lecz i nie na początku wyrazu stać mogą, lecz *przed: d, b, g, l, ł, przed m i ś końcowem, także przed n, r, z*, prawie zawsze takie zgłoski piszemy *nie inaczej* tylko **za, ża, ze, zu, że, zo**, n. p. *żeby, zagle, żart, żal, żaloba, żona, żur, żér, żółty, żem, żeś, żuzle*; także piszemy zgłoskę **ży**, nie **rzy** tylko **ży** *lecz* po największej części *przed: d, c, ć, l, ł, m, t, ź*, n. p. *żyd, nożyce, życie, żyłasty, żyły, żył się, żyto, żyźny* ***)

5. Końcówki na: **eż** słyszeć się dające jak: **esz** piszemy: **eż** jeżeli tylko to **eż** *nie poprzedza żadne inne szumiące brzmienie*, a w przedłużeniu wyraźnie *słychać szum wolny ż*, n. p. *młodzież* bo się mówi: o *młodzieży*, więc dla tego nie piszemy: *młodzierz* lub *młodziesz*. — Tutaj odczytać możemy z korzyścią, cośmy przy: **rz** pod liczbą 7. powiedzieli.

6. Piszemy **ż** gdy w odmianie *przeistoczyć* można słyszeć się dającą *szumiącą* współgłoskę na: **g, d, dz**, lub **gl**, n. p. *strzeż* nie pisz: *strzesz* lub *strzerz* bo w odmianie mówiąc: *strzeż***gl**, słychać: **gl**, zatem pisze-

*) W wyrazach oznaczających *przymiot większy*, skoro tylko *wmówić możemy przed szumem* słyszeć się dającym *jeszcze jeden szum*, to jest dwa szumienia obok siebie razem, piszemy: **ższ**, n. p. *cięższy* tutaj wyraźnie oba szumy wymawiać mamy, tak jak: *niższy, wyższy*, lecz *większy* ani przyjać może *przed sz* głoskę *ż* albowiem aniby wymówić można *większy*. —

**) Wyjawszy *wierzba, swierzby, jarzmo, wierzgać, rznię* i słowa od tych *pochodzące*. —

***) Wyjawszy: **żzym, przepiórzyca**; właściwiej *słychać* w wyrazach *oznaczających czynność* *przed l, ł* lekkie *drżenie* szumiące, i piszemy: **rz**, n. p. *uderzyli, uderzały*; zatem *baczność* jaki szum słyszeć się daje.

my **ż** w wyrazach: *trwożę, pomoże, bieże*, bo się mówi w odmianie, *trwoża, trwożę, pomógł, pomaga, pomódz, bieże, biegł, biegłem*. — Lecz: *bierz pieniądze: bierz*, słychać lekkie drżenie i nie przyjmuje do odmiany orzeczonych głosek. *Liż* nie *lisz*, bo mówię: *lizać*.

8. W ostatku sam *słuch* podaje czyli **ż** albo **rz** albo **sz** pisać należy, o tém przekona nas *obok* wymienionych pra ideł *odmiana* albo *przedłużenie* wyrazów n. p. *krzysz*, piszę na końcu **sz** bo się mówi *krzyćcie*; lecz *krzyż*, **ż** na końcu, jeżeli odmiana raczej przedłużenie odnosi się do wyrazu przedłużonego — *krzyża*; niektórym wyrazom *dodajemy ż* na końcu, które brzmi jak **sz** n. p. *miała, miałaż, stały, stałyż*, dodają się także końcówki, **liż** takie końcówki *nie przyjmują szumu mocnego sz*, n. p. *dali, daliż*; ogółem piszemy końcówki **iż** czyli **liż**, nie *isz* albo *lisz*, lecz **iż** **liż** n. p. *mowiliż, oddaliż* jeżeli przed tymi wyrazami zamilczono albo wyraźnie położono: **oni** **one**, bo, jeżeli wyraz **ty** rozumieć możemy, wtedy pisać należy **sz** na końcu n. p. *oddalisz, się z domu?* Tutaj pojmujemy wyraz **ty** przed *oddalisz*, więc piszemy na końcu **sz**; lecz gdy powiesz: *oddaliż pieniądze? oddać powinni bręczącą monetą*; przed *oddaliż* rozumiemy wyraz **oni**; także końcówki **yż** piszemy **yż** nie **ysz** gdy przed tym wyrazem rozumiemy **one** n. p. *O kobiety! Poznałyż one przeznaczenie swoje!* —

Zgłoski: **liż** **łyż** przed *cie*, w wyrazach, *przed* którymi zamilczono albo wyraźnie położono *wy*, zawsze pisać będziemy: **liż** **łyż** n. p. *Poznałyżcie? Poznałiżcie?*

CZĘŚĆ III.

1. Odzieleniu wyrazów.

Wyraz, którego część, to jest zgłoskę albo resztę głosek dla braku miejsca do następującego wiersza przemieścić zmuszeni jesteśmy, rozdzielamy odznaczając znaną nam krótką *linijką* —.

Ogólną zasadą do dzielenia wyrazów są zgłoski, o których wspominaliśmy n. p. *po szy ty*. —

Znak przenoszenia o ile to być może, kładzie się po samogłoskach n. p. *ro-do-wi-ty*.

Z dwóch spółgłosek obok siebie stojących, bierze się jedną do następującej, a pierwszą do poprzedzającej zgłoski n. p. *wąz-ka wstaż-ka*; gdy więcej spółgłosek się znajduje, mamy uważać na gędziebność na przyjemniejszą dla słuchu i łatwiejsze rozdzielenie tych spółgłosek n. p. *piośnka*, bo przyjemniej i łatwiej mówić podzieliwszy: *piośn-ka*, lecz nie *pio-snka*. —

Uważać będziemy na pierwotniki pod względem rozdzielenia spółgłosek obok siebie postawionych n. p. *piośn-ka*, nie dzielę *pio-snka*, albowiem pierwotnik: *pieśń* pozwala pochodnie głoski *śń*, do głosek poprzedzających przyłączyć i łatwo wymówić. —

Na różnicę wyrazów, gdy takowe przenosimy, uważać potrzeba, albowiem co innego oznacza wyraz podzielony: *nad-ro-bić*, *po-dro-bić*, i *pod-ro-bić*; tutaj odróżniliśmy: *robotę*, *drobienie*. —

2. O pisaniu wyrazów obcych i złożonych.

Wyrazy obce tak się piszą, jak ich język polski przyjął do siebie, n. p. *Cycero*, *Kato*, *Pompejusz*, *Chrześcijanin*, *Kornel*, *Leon*, *Emilia*.

Kończące się na **ja** piszemy n. p. *Austrja*, *Francyja*, chociaż także piszą: *Austryja*, *Francyja*? lecz *Gubernium*, *Presidium*, nie pisze: *Gubernijum*, *Prezydijum*. —

Trudniej pisać po polsku wyrazy z obcego języka wzięte, najwięcej te nazwiska, które dopiero weszły jako nam znane do pisma n. p. znajome nam nazwiska: *Szyller Gete*, *Berne*, i t. p. lecz z nowych n. p. *Kaweniak*, *Per-signy*, i t. p. inaczej w swoim rodowitym języku pod względem głosek pisane: *Schiller*, *Börn*, *Ötthe*, *Cavaignac*, *Per-signy*, i t. p. —

Wyrazy złożone tak się piszą, jak ich w ciągu mowy pojmujemy n. p. *Rzeczpospolita*, *Wielkanoc* — albowiem te wyrazy pojmujemy w ciągu mowy jako razem

wymowione przeto nie piszemy *Rzecz* osobno, a *pospolita* osobno i t. p. Za powagą uczonych oznaczamy dokładniej niektóre wyrazy zaczynające się na **W** lub **Z**, krótką liniijką, przez co to **W** albo **Z** odrębnie ma się wymówić, jeżeli następuje spółgłoska spieszczona n. p. *z-jadali z-jechali*; toż samo przed samogłoskami kładzie się ta liniijka, gdy **W** albo **Z** odrębnie się wymawia — n. p. *w-orać*; oznaczamy także liniijką wyrazy obok siebie stojące, gdy nimi się oznacza przymiot tem więcej dokładny, n. p. *wiatr północno-wschodni*.

Gdy powiem *przybyłem*, więc pojmuję ten wyraz jako razem wymowiony i inaczej pisać go nie będzie, bo rozdzielnie napisany: *przy byłem*, nawet jest niezrozumianym.

3. O znakach piśmiennych.

Znaki piśmienne oznaczają dokładniej myśl napisaną jej rozkład, związek dążność; są to poniekąd skazówki tej myśli widocznej, zatem czytając je, mniej lub więcej ustaje się przy myśli napisanej, lub też zastanawia się, zapytuje, w uczuciu się unosi, przez-co napisane, łatwiej zrozumieć możemy.

Znaki piśmienne są następujące :

Przecinek , *średnik* ; *dwókkropek* : *kropka* . *znak pytania* ? *wykrzyknik* ! *myślnik* — *znak opuszczonych głosek* *nawias* () *i cudzysłów* „ ”

Przecinek kładziemy, gdy myśl napisana nie jest ukończoną, a w czytaniu głos na bardzo krótki moment nie tylko że można ale oraz *wstrzymać nieco trzeba* n. p. Tak moc Bozka dumą rozgniewana, posuwa ją do śmieszności. Zaś

Średnik wymaga dłuższego od przecinka *ustanku*. służy do rozdzielenia okresu myśli, gdy okres lub więcej tychże jest rozciąglym i dopełniany przyłożeniem zdań dodatkowych nawet wtedy, gdyby i bez tych dodatków uważano myśl jako ukończoną n. p. *Ludzkość względym biednych, jest pierwszym obowiązkiem ludzi możliwych; a ludzkość zawiera w sobie uprzejmość, opiekę i dary.*

Dwó kropkę kładziemy, gdy zapowiadamy jakieś zdanie, wyliczenie myśli, lub gdy drugiej osoby myśl, słowa przytaczamy. n. p. *Mądry Salomon mówił: kto daje ubogim, daje Bogu.*

Kropkę kładziemy, gdy zdanie, myśl jakąkolwiek uważać możemy jak ukończone, chociażby następujące okresy były dalszą osnową poprzedzającej myśli; przy kropce jest najdłuższy ustanek głosu n. p. Umysł czołgający nigdy nie dojdzie do szczytności. Religia jest gwiazdą biegunową geniusza.

Ustępem nazywamy, gdy sens obadany ukończyliśmy i chociaż ten wiersz nie jest zapełniony, zaczynamy pisać w następującym wierszu dalsze okresy tejże samej lub też innej treści.

Znak pytania kładziemy, gdy pytamy myślą napisaną, n. p. *Gdzie idziesz? Do mojej ukochanej bratowej.*

Wykrzyknika używamy przy wyrażeniu zdziwienia, rozpacz, żalu lub w innych podobnie wzruszonych uczuciach. n. p. *Boże wielki, to są owoce tych dążeń!*

Myślnik oznacza iż nad obrazem myśli napisanej dokładniej zastanawiać domyślać się — lub też szczególnie uwagę zwrócić potrzeba n. p. *Człowiek prawy wykonyje sprawiedliwość z łagodnością, zaś dla Ciebie — sprawiedliwość jest czynem prześladowania.* Chcąc żeby niewiedziano lub nie domyślano się pewnego wyrazu. używają zwyczajnie tyle kropek, ile jest opuszczonych głosek z nie napisanego wyrazu albo zgłoski n. p. *Już chciałem pisać o Z..., albo o L....., lecz potem o tém.*

Nawiasu używamy gdy niezmiennie biegu myśli, zdania, możemy włożyć pomiędzy tę myśl, należący do niej okres n. p. *Powiem ci (pisze mój brat) bardzo wiele, gdy się zobaczymy.*

Cudzysłów kładziemy, określając początek i koniec innego zakresu, raczej wprowadzonej myśli szczegółowej n. p. *On mi powiedział: „Bądź moim przyjaciелеm.”*

4. Kiedy piszemy początkowe głoski Kiedy piszemy początkowe głoski większe ?

1. na początku pisma i w ustępie,
2. po kropce,
3. po znaku pytania i wykrzykniku,
4. po dwó kropku jeżeli cudzysłów następuje,
5. w poezyi na początku każdego wiersza; także
6. imiona i nazwiska, osób, bóstw, duchów, ludów, części
ziemi, krajów, wsiów, miast, gór, miejsc szczególnych
lub budowli, nazwiska Świętych, — te więc imiona,
nazwiska, mają na początku głoskę większą. n. p.
Lelum; **P**olelum; **P**erkun; **A**fryka; **K**repak;
Bug; ulica **Z**ielona; **L**isko; w ostatku mają większe
głoski początkowe
7. wszystkie napisy, ogółem tytuły, godności i nawet sło-
wa odnoszące się do tych osób, dla których czujemy
cześć prawdziwą, n. p. **C**esarz; **K**ról; **P**rezydent;
Gramatyka; **P**isownia; do **C**iebie mój **O**jcie i
moja **M**atko.

Omyłka drukarska: w przedmowie na stronie 6tej czytać
należy w 2gim wierszu „na“, zamiast „mu“ i tamże
w 12tyim wierszu „pojętliwości“ zamiast „pojętliwość“.

